

Ternaard, Aldebuorren
(Gemeente Dongeradeel, Fr.)

Een Archeologisch Bureauonderzoek
Steekproefrapport 2012-04/11Z

*Ternaard, Aldebuorren
(Gemeente Dongeradeel, Fr.)
Een Archeologisch Bureauonderzoek*

Een onderzoek in opdracht van
Gemeente Dongeradeel

Steekproefrapport 2012-04/11Z
ISSN 1871-269X

auteur: drs. J.M.G. Bongers (fysisch geograaf)
autorisatie: dr. J. Jelsma (senior archeoloog)

De Steekproef bv werkt volgens de Kwaliteitsnorm
Nederlandse Archeologie 3.2

Foto's en tekeningen zijn gemaakt door de
Steekproef bv, tenzij anders vermeld.

© De Steekproef bv, Zuidhorn, mei 2012

Niets uit deze uitgave mag worden
vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt zonder
bronvermelding.

De Steekproef bv aanvaardt geen
aansprakelijkheid voor eventuele schade
voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of
het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

De Steekproef bv
Archeologisch Onderzoeks- en Adviesbureau
Hogeweg 3, 9801 TG Zuidhorn &
Laan van Chartreuse 174, 3552 EZ Utrecht

<i>telefoon</i>	050 - 5779784
<i>fax</i>	050 - 5779786
<i>internet</i>	www.desteekproef.nl
<i>e-mail</i>	info@desteekproef.nl
<i>kvk</i>	02067214

Inhoud

Samenvatting

1. Inleiding.....	1
1.1 Aanleiding en doel (KNA 3.2 LS01).....	1
1.2 Locatiebeschrijving (KNA 3.2 LS02).....	2
2. Bureauonderzoek.....	4
2.1 Bronnen.....	4
2.2 Fysische geografie (KNA 3.2 LS04).....	5
2.3 Archeologie (KNA 3.2 LS04).....	6
2.4 Historische geografie (KNA 3.2 LS03).....	8
3. Archeologisch Verwachtingsmodel.....	10

Appendix:	- Archeologische periodes
	- Plankaart
	- Archeologische kaart

Samenvatting

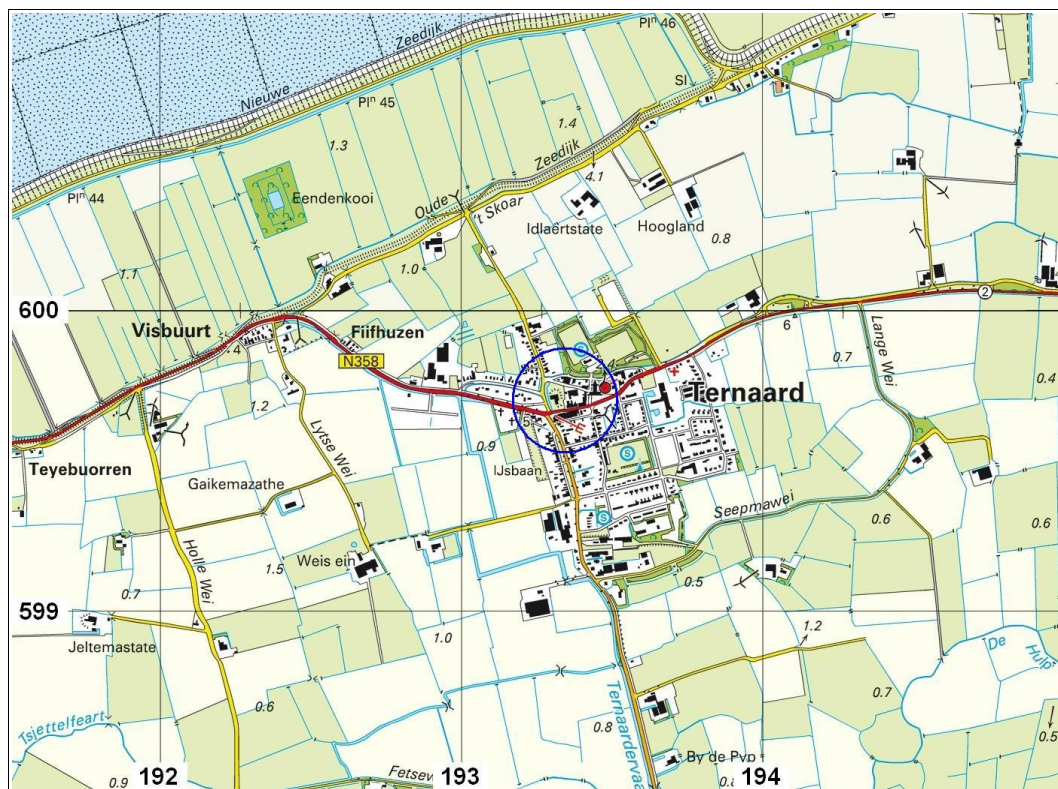
In verband met de geplande aanleg van een nieuw vuilwaterriool en een nieuw regenwaterriool is een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd. Het plangebied betreft de straten Aldebuorren en Opslach in Ternaard, gemeente Dongeradeel, provincie Fryslân. Het doel van het onderzoek is vast te stellen of archeologisch veldonderzoek zinvol is. Bij het bureauonderzoek zijn bronnen geraadpleegd op het gebied van fysische geografie, archeologie en historische geografie.

Uit het bureauonderzoek blijkt dat het plangebied in de historische dorpskern van Ternaard ligt. Noordoostelijk grenst het terrein aan de dorpsterp waar een kerk op staat. Aan dit deel wordt een vroegste datering van late ijzertijd gegeven. Echter er lijkt geen onderzoek te zijn uitgevoerd dat dit onderbouwt. Op basis van het bureauonderzoek wordt geadviseerd om de aanleg van de nieuwe riolering archeologisch te laten begeleiden. Zodoende wordt mogelijk informatie verkregen over onder meer de vroegste bewoning van Ternaard.

1. Inleiding

1.1 Aanleiding en doel (KNA 3.2 LS01)

In opdracht van gemeente Dongeradeel, vertegenwoordigd door de heer J. Bosma, is een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd aan de Aldebuorren in Ternaard, gemeente Dongeradeel, provincie Fryslân. De aanleiding voor het onderzoek is de geplande aanleg van een nieuw vuilwaterriool en een regenwaterriool. De eerste komt in de sleuf te liggen van het bestaande riool, voor de tweede zal een nieuwe sleuf worden gegraven tot een diepte van circa 1,45 meter beneden het wegdek. Het doel van het onderzoek is om te bepalen of archeologische waarden aanwezig kunnen zijn die door de ingrepen bedreigd worden. Bij het bureauonderzoek wordt een gespecificeerd archeologisch verwachtingsmodel opgesteld. Hiertoe zijn bronnen geraadpleegd op het gebied van fysische geografie, archeologie en historische geografie.

Figuur 1: Ternaard op een uitsnede van de topografische kaart 1:25.000. Plangebied Aldebuorren ligt binnen de cirkel.

1.2 Locatiebeschrijving (KNA 3.2 LS02)

Het plangebied bestaat grotendeels uit de circa honderdvijftig meter lange straat Aldebuorren in het centrum van Ternaard (zie Figuur 1). Westelijk sluit hier circa vijftig meter tracé aan dat door de straat Opslach loopt (zie Appendix Plankaart). Aan de oostelijke kant zal ten behoeve van het nieuwwaterriool vanaf de kuissing nog een tiental meters gegraven worden in de straten Tsjerkestrjitte, De Groedse en Riedhusstrjitte. De afstand tussen de gevels van de woningen aan de Aldebuorren bedraagt circa dertien meter (zie Figuur 2).

Figuur 2: Ternaard, Aldebuorren: het tracé van de aan te leggen riolering is blauw weergegeven.

Tabel 1: Ternaard, Aldebuorren: administratieve gegevens

provincie:	Fryslân
gemeente:	Dongeradeel
plaats:	Ternaard
toponiem:	Aldebuorren
bevoegde overheid:	Gemeente Dongeradeel
opdrachtgever:	Gemeente Dongeradeel
lengte tracé	200 meter
hoogte:	1 meter NAP
grenscoördinaten:	noordwest: 193,270 / 599,708 noordoost: 193,287 / 599,653 zuidwest: 193,438 / 599,695 zuidoost: 193,442 / 599,683
kaartblad:	6B
onderzoeksmeldingsnr:	51666
uitvoeringsperiode:	mei 2012
onderzoeksdiepte:	n.v.t.
beheer documentatie:	De Steekproef bv, Provincie Fryslân, E-depot RCE

2. Bureauonderzoek

2.1 Bronnen

Voor het bureauonderzoek zijn onderstaande bronnen gebruikt:

Tabel 2: Ternaard, Aldebuorren: geraadpleegde bronnen.

AHN-Viewer. www.AHN.nl. Actueel Hoogtebestand Nederland. Rijkswaterstaat, Adviesdienst Geoinformatie en ICT.

Archeologische Standaard Boorbeschrijvingsmethode. Archeologie Leidraad 3. J.H.A. Bosch, 7 maart 2005.

Bodemkaart van Nederland 1:50.000. Blad 6 West, Leeuwarden. Stichting voor Bodemkartering. Wageningen, 1981.

Centraal Archeologisch Archief (CAA) en Centraal Monumenten Archief (CMA) van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) [ARCHIS].

Friese Archeologische MonumentenKaart Extra (FAMKE). www.fryslan.nl

Geomorfologische Kaart van Nederland 1:50:000. Rijks Geologische Dienst Haarlem en Stichting voor Bodemkartering Wageningen. via www.archis.nl

Het Ontstaan van Frieslands Noordhoek. Een fysisch-geografisch onderzoek naar de holocene ontwikkeling van een zeeleigebied. J.W. Griede. Amsterdam, 1978.

www.hisgis.nl *Historisch Geografisch Informatiesysteem. Fryske Akademy*

Huguenin, de Atlas van. Militair-topografische kaarten van Noord-Nederland, 1819-1829. H.J. Versfelt en M. Schroor. Heveskes Uitgevers. Groningen/Veendam, 2005.

Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie 3.2. www.SIKB.nl. Centraal College van Deskundigen Archeologie, mei 2010.

Schotanus Beschryvinge van de Heerlyckheydt van Frieslandt 1664. Facsimile-uitgave 1978. De Tille bv Leeuwarden/Theatrum Orbis Terrarum bv Amsterdam.

Top 25.000 raster, www.kadaster.nl, kadata

Www.WatWasWaar.nl

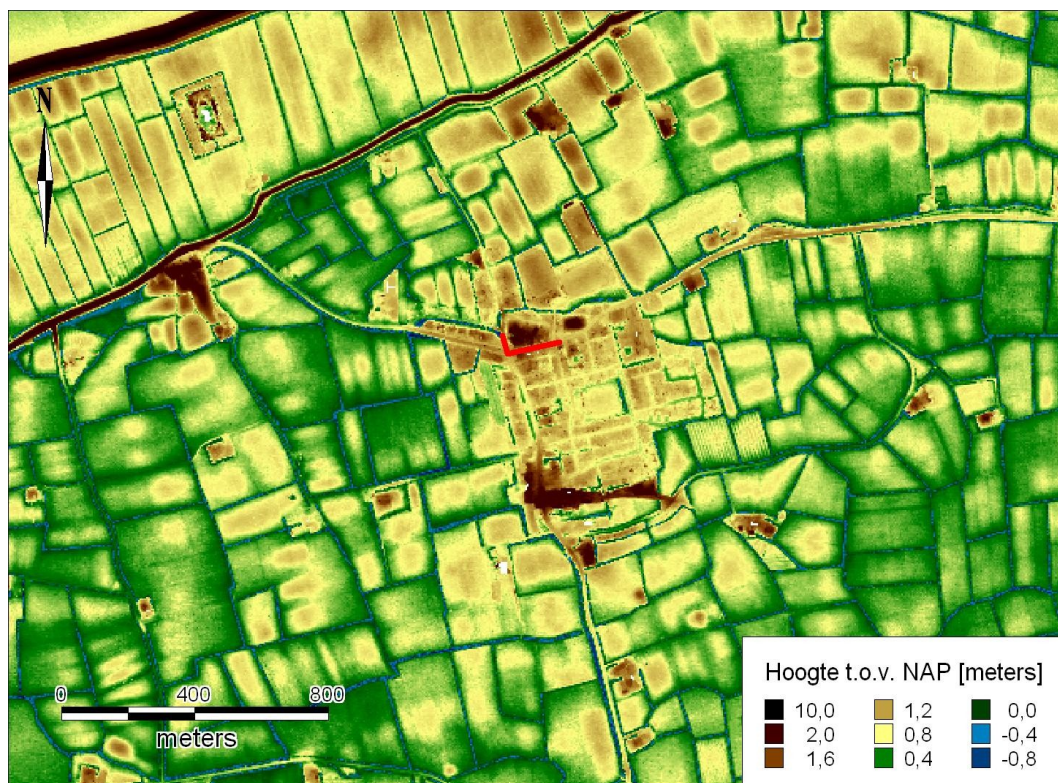

2.2 Fysische geografie (KNA 3.2 LS04)

Ternaard ligt in het noordelijk zeeleigebied op ruim een kilometer afstand tot de zeedijk. Het ligt volgens de geomorfologische kaart op een kwelderwal (3K31). De top van het pleistocene zand zit op een hoogte tussen -6 en -8 meter NAP. Hierboven ligt tot aan het maaiveld (circa +1 meter NAP) een kleipakket waarin twee veenlagen voorkomen. Griede (1978) heeft beide veenlagen gedateerd bij Ternaard. De onderste betreft het basisveen dat gevormd is tussen circa 6295 tot 4975 ¹⁴C-jaren voor heden (omstreeks vroeg neolithicum). De bovenste is de oppervlakteveentong die gevormd is tussen circa 4300 en 2875 ¹⁴C-jaren voor heden (omstreeks laat neolithicum en bronstijd). De top van de oppervlakteveentong zit bij Ternaard op circa -4 meter NAP (circa vijf meter beneden maaiveld).

Op de bodemkaart is het plangebied niet gekarteerd in verband met de ligging in de bebouwde kom van Ternaard. Het lijkt echter deel uit te maken van een zone met lichte zavel, oftewel sterk zandige klei. De bodem in deze zone is een kalkarme poldervaaggrond (Mn15C). Het grondwater heeft een gemiddeld hoogste stand van 40 tot 80 centimeter beneden maaiveld en een gemiddeld laagste stand van meer dan 120 centimeter (grondwatertrap VI).

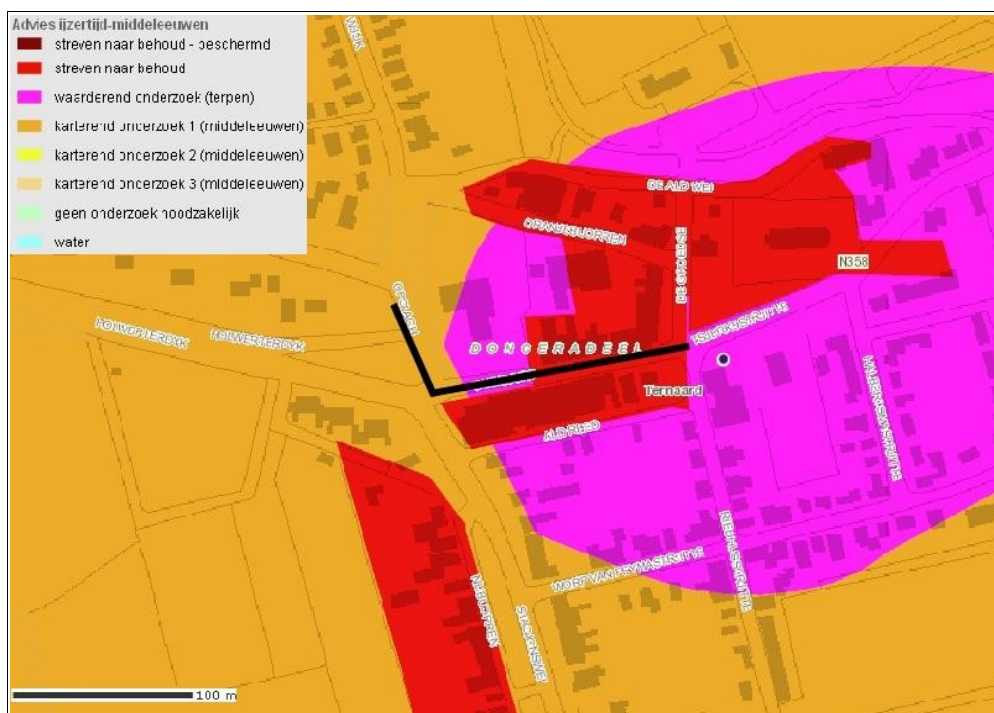
Figuur 3: Ternaard, Aldebuorren op een hoogtekart gemaakt met behulp van het Actueel Hoogtebestand Nederland. Het plangebied is rood weergegeven.

2.3 Archeologie (KNA 3.2 LS04)

Op de Archeologische Monumenten Kaart maakt de Aldebuorren deel uit van de historische dorpskern van Ternaard (15034, zie Tabel 3 en Appendix Archeologische Kaart). De straat Opslach vormt de westelijke rand hiervan. Noordoostelijk grenst het plangebied aan de dorps terp van Ternaard waar de kerk op staat (9240). Hiervoor wordt als datering gegeven late ijzertijd tot en met middeleeuwen. Binnen geen van beide terreinen zijn onderzoeken aangemeld in het registratiesysteem ARCHIS van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE, zie Appendix Archeologische Kaart). Wel is de dorps terp geïnspecteerd in 1975 door de toenmalige Rijksdienst (ROB tegenwoordig RCE). Van deze veldcontrole wordt alleen vermeld dat het 'kerkterrein waarneembaar hoger gelegen is'.

In de omgeving van Ternaard liggen enkele huisterpen die dateren uit de late middeleeuwen. Op een kleine kilometer westelijk ligt de terp Visbuurt (7550) die als vroegste datering Romeinse tijd heeft.

Op de Friese Archeologische MonumentenKaart Extra (FAMKE) is het terrein voor de periode ijzertijd - middeleeuwen deels aangeduid als 'streven naar behoud' en deels als 'waarderend onderzoek terpen' (zie Figuur 4). Voor de periodes steentijd en bronstijd adviseert de FAMKE geen archeologisch onderzoek.

Figuur 4: Ternaard, Aldebuorren op een uitsnede van de Friese Archeologische MonumentenKaart Extra (FAMKE). Het plangebied is aangegeven met een zwarte lijn.

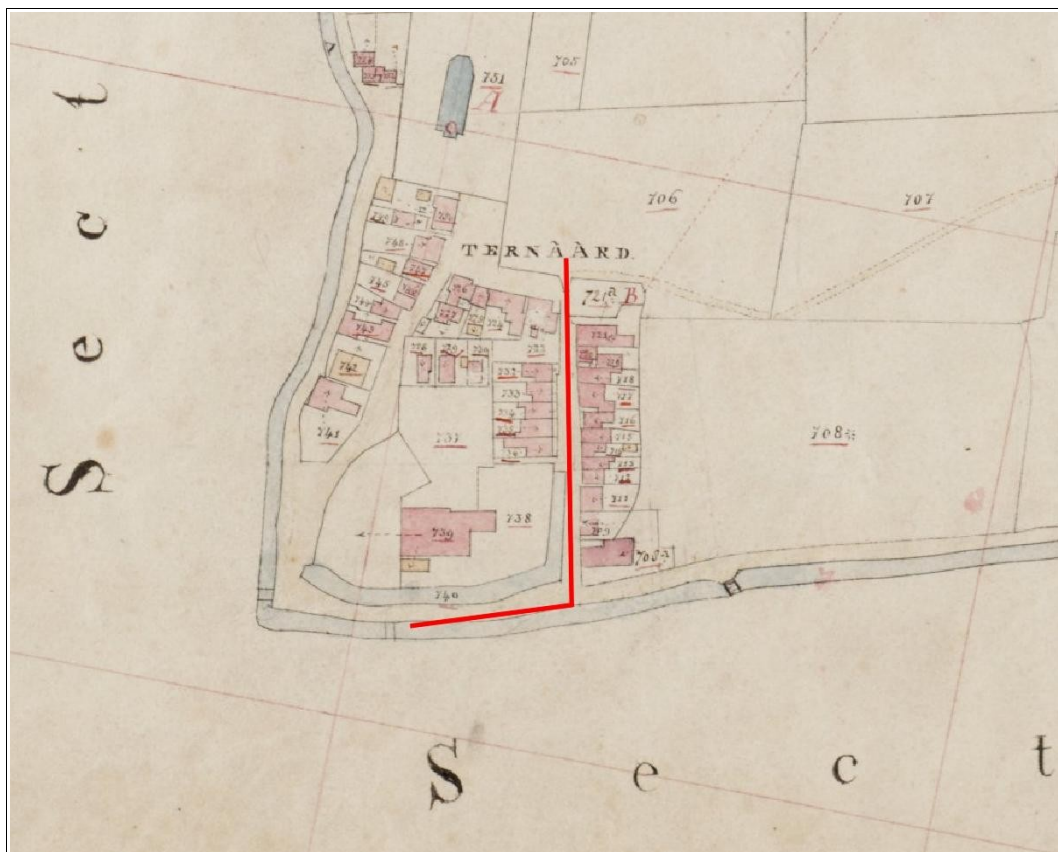
Tabel 3: Archeologische waarden in de omgeving van Ternaard, Aldebuorren. Voor de ligging zie Appendix Archeologische Kaart. Voor dateringen zie Appendix Archeologische Periodes.

CMA / CAA	RD-coördinaten	Datering	Omschrijving
monumenten			
7550 (06B-004)	192,356 / 599,815	romeinse tijd - middeleeuwen	terp
7552 (06B-006)	193,672 / 599,917	middeleeuwen laat	huisterp
8976 (01H-014)	193,396 / 600,377	middeleeuwen laat	stins Sibetsmastate
9240 (06B-104)	193,478 / 599,731	ijzertijd laat - middeleeuwen	dorpsterp Ternaard
15034 (06B-117)	193,450 / 599,678	middeleeuwen laat - nieuwe tijd	historische dorpskern Ternaard
15079 (06B-129)	193,847 / 599,867	middeleeuwen laat - nieuwe tijd	huisterp
15080 (06B-130)	194,023 / 599,136	middeleeuwen laat - nieuwe tijd	huisterp
waarnemingen			
56280 (06BN-46)	193,831 / 599,708	nieuwe tijd	terplaag met 2 scherven aardewerk en 2 stukken bot
401046 (06BN-48)	194,067 / 599,145	middeleeuwen laat - nieuwe tijd	50 cm dik ophogingspakket met puin en mortel
414006 (06BN-99)	193,150 / 599,900	romeinse tijd - nieuwe tijd	onderdeel bronzen emmer
414029 (02DZ-50)	193,300 / 600,380	middeleeuwen vroeg D	metalen schijffibula

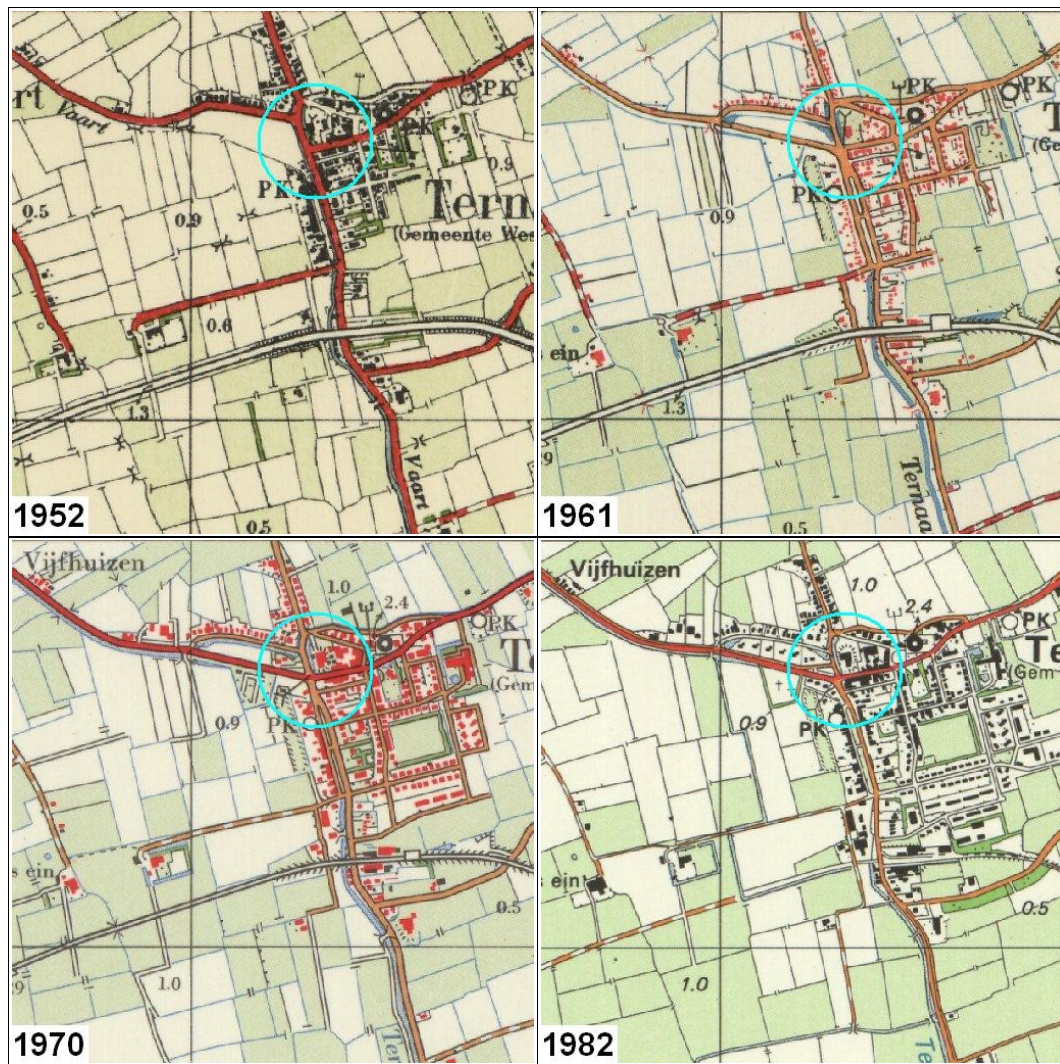
2.4 Historische geografie (KNA 3.2 LS03)

Plangebied Aldebuorren ligt op circa 1,3 kilometer afstand tot de huidige zeedijk die dateert uit 1590 (Griede 1978). Tussen beide in ligt op circa 0,7 kilometer afstand een eerdere zeedijk die mogelijk al teruggaat tot de 10^e eeuw (zie Figuur 1). In de Atlas van Schotanus uit 1664 wordt Ternaard aangeduid als 'Tonnavert'.

Op kaarten uit de 19^e eeuw zijn de wegen Aldebuorren en Opslach al aanwezig (zie Figuur 5). Langs de Aldebuorren lag al een dichte bebouwing. De grootste veranderingen lijken te zijn geweest bij de weg Opslach. Op kaarten tot en met 1952 wordt westelijk hiervan nog een sloot weergegeven. Op latere kaarten is deze gedempt en is een nieuwe weg richting Vijfhuizen, Holwerd aangelegd (zie Figuur 6).

Figuur 5: Ternaard, Aldebuorren op de kadastrale kaart uit 1811-1832. Het plangebied is met een rode lijn aangeduid. Het noorden is links.

Figuur 6: Ternaard, Aldebuorren: uitsnedes van topografische kaarten uit de tweede helft van de 20^e eeuw. Het plangebied ligt binnen de blauwe cirkel.

3. Archeologisch Verwachtingsmodel

Ternaard ligt in het zeekleigebied op een kwelderwal. Het plangebied Aldebuorren ligt in het historisch centrum. Het oostelijke uiteinde raakt aan de dorpsterp waarop de kerk staat. De terp dateert mogelijk al uit de late ijzertijd. Echter deze datering lijkt niet te zijn gebaseerd op onderzoek aan de terp.

Onder de straten Aldebuorren en Opslach kunnen cultuurlagen bewaard gebleven zijn uit de middeleeuwen en van mogelijk daarvoor. De kans hierop lijkt het grootst nabij de dorpsterp waarop de kerk staat. In eventuele cultuurlagen kunnen grondsporen en archeologische materialen zoals scherven aardewerk en bot aanwezig zijn. Ze kunnen preciezere informatie verschaffen over de ouderdom van Ternaard en over het leven in dit dorp. Bij de geplande graafwerkzaamheden ten behoeve van de riolering kunnen deze lagen worden aangetast. Het nieuwe vuilwaterriool zal gelegd worden op de plek van de bestaande, waardoor daar alleen gewerkt zal worden in geroerde grond. Het nieuwe regenwaterriool zal gelegd worden op twee meter afstand hiervan (zie Appendix Plankaart). Hierbij wordt mogelijk wel gegraven in grond die niet door moderne ingrepen is aangetast.

Op basis van het bureauonderzoek adviseren wij om ten behoeve van het nieuwe regenwaterriool archeologisch veldonderzoek uit te laten voeren. Een onderzoek in de vorm van grondboringen of een proefsleuf is op deze lokatie niet mogelijk aangezien het plangebied een (doorgaande) weg betreft. Daardoor kan het veldonderzoek alleen worden gedaan door begeleiding van graafwerkzaamheden. Een dergelijke begeleiding dient te worden uitgevoerd door een archeologisch bureau met een opgravingsvergunning van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Het dient te worden uitgevoerd volgens een vooraf door de bevoegde overheid goed gekeurd Programma van Eisen (PvE). Voor alle toekomstigste bodemingrepen geldt dat als archeologische grondsporen worden aangetroffen en/of vondsten worden gedaan, dat hiervan direct melding dient te worden gemaakt conform de Monumentenwet 1988, artikel 53. Wij adviseren dit te doen bij de gemeente Dongeradeel.

Appendix

Ternaard, Aldebuorren

- Archeologische periodes
- Plankaart
- Archeologische kaart

Archeologische periodes

paleolithicum:		ijzertijd:	
paleolithicum vroeg:	tot 300.000 BP	ijzertijd vroeg:	800 - 500 vC
paleolithicum midden:	300.000 - 35.000 BP	ijzertijd midden:	500 - 250 vC
paleolithicum laat:	35.000 BP - 8.800 vC	ijzertijd laat:	250 - 12 vC
paleolithicum laat A:	35.000 - 18.000 BP	romeinse tijd:	
paleolithicum laat B:	18.000 BP - 8.800 vC	romeinse tijd vroeg:	12 vC - 70 nC
mesolithicum:		romeinse tijd vroeg A:	12 vC - 25 nC
mesolithicum vroeg:	8.800 - 7.100 vC	romeinse tijd vroeg B:	25 - 70 nC
mesolithicum midden:	7.100 - 6.450 vC	romeinse tijd midden:	70 - 270 nC
mesolithicum laat:	6.450 - 4.900 vC	romeinse tijd midden A:	70 - 150 nC
neolithicum:		romeinse tijd midden B:	150 - 270 nC
neolithicum vroeg:	5.300 - 4.200 vC	romeinse tijd laat:	270 - 450 nC
neolithicum vroeg A:	5.300 - 4.900 vC	romeinse tijd laat A:	270 - 350 nC
neolithicum vroeg B:	4.900 - 4.200 vC	romeinse tijd laat B:	350 - 450 nC
neolithicum midden:	4.200 - 2.850 vC	middeleeuwen:	
neolithicum midden A:	4.200 - 3.400 vC	middeleeuwen vroeg:	450 - 1.050 nC
neolithicum midden B:	3.400 - 2.850 vC	middeleeuwen vroeg A:	450 - 525 nC
neolithicum laat:	2.850 - 2.000 vC	middeleeuwen vroeg B:	525 - 725 nC
neolithicum laat A:	2.850 - 2.450 vC	middeleeuwen vroeg C:	725 - 900 nC
neolithicum laat B:	2.450 - 2.000 vC	middeleeuwen vroeg D:	900 - 1.050 nC
bronstijd:		middeleeuwen laat:	1.050 - 1.500 nC
bronstijd vroeg:	2.000 - 1.800 vC	middeleeuwen laat A:	1.050 - 1.250 nC
bronstijd midden:	1.800 - 1.100 vC	middeleeuwen laat B:	1.250 - 1.500 nC
bronstijd midden A:	1.800 - 1.500 vC	nieuwe tijd:	
bronstijd midden B:	1.500 - 1.100 vC	nieuwe tijd A:	1.500 - 1.650 nC
bronstijd laat:	1.100 - 800 vC	nieuwe tijd B:	1.650 - 1.850 nC
		nieuwe tijd C:	1.850 - heden

